שבת בלעטל

מיטוואך, אקטאבער 12, 2011 – ערב יום-טוב סוכות, תשע״ב ~ נומ. 8

ליטעראטור / א מעשה פאר יום-טוב:
פון: מנחם מרגלית

דער ציקלאן

געשטאנען זענען זיי אין די זאמדיגע ווענ, און ניטאמאל פרובירט אפצושלאגן די געדיכטע שטויב וואס האט געדראעט צו פארווייסן זייערע שוין-אזוי-אויך פארשטויבטע בגדים. די העפטיגע טענער האבן זיך נישט אפגעשטעלט פאר די ווינטן וועלכע האבן געבלאזן אין פנים אריין, און אפילו נישט פאר דעם דערשטיקנדן בהמה-געוועך פונעם נארוואס פארענדיגטן יאריד צוויי גאסן אוועק. וויפיל עס האט זיי געקימערט איז געווען אז דער וועטער איז געווען שיין, כמעט א גענצליך קלארער הימל – חוץ די געדיכטע וואלקנס וועלכע האבן זיך אנגעזען ווייט ביים מערב-האריזאנט.

בייגייער האבן זיך ניטאמאל אפגעשטעלט – עס איז ביי זיי שוין געווען א געוואונהייט צו זען זאנוויל און משה-לייב זיך טענה׳ן אין די גאסן אויף די העכסטע טענער. אפילו די געוישן פון די דערנעבנדע לאדנס וועלכע האבן זיך ווי אין א כאר צוזאמען אראפגעלאזט זענען דערשטיקט געווארן אין די געשרייען פון דעם פּאָר, הויפטזעכליך משה-לייב׳ס באסאוע שטימע. פונקט ווי די דורכגייער האבן זיי געווענליך נישט געגעבן קיין עקסטערן בליק, אזוי האבן זיי אויך נישט באמערקט די דורכגייער. וועו יאנקל סטאליער איז נארוואס דורכגעגאנגען, און האט זיי כמעט אין אויער אריינגעשריגן אז מ׳שטעלט זיך שוין מנחה, האבן זיי אים בכלל נישט געהערט. יאנקל האט דאן זיך אוועקגעדרייט מיט א ביטול-שמייכל און האט אין א היסטאריישער מאמענט באשאפן די פראזע, ״איך רעד צו דער וואנט!״

אבער קיין וועטע זענען זיי נישט געווען, זאנוויל און משה-לייב. וועו משה לייב האט איינגענומען דעם ברעטל, און האט דעם ערשטן טאג ראש-השנה אויסגעשריגן ״המלך!״ האבן די וועטע געציטערט. זיין דאוענען איז געווען א שם-דבר, און אפילו די שטעטלישע מיידלעך האבן זיך צוגעשארט צו די פענסטער פון דער שול צו הערן זיין דאוענען, און צומאל זיך אפילו געווישט א טרער. אפנים זיי האבן פארשטאנען די אידישע תפילות...

אין שטעטל האט מען זיך אפילו געשישקעט אז משה-לייב האט באקומען שימוש פון דעם שטאטישן חזן אליין; געוויסע האבן אפילו געוואוסט צוצולייגן אז משה-לייב פארט נאך איין מאל אין עטליכע יאר אין שטאט אריין פאר אן אוידיענץ מיט׳ן גרויסן חזן. אבער משה-לייב האט עס קיינמאל נישט באשטעטיגט; ער האט זיך באגניגנט מיט א מיסטעריעזן שמייכל וואס ער האט באשאפן יש-מאין, און האט שפעטער, וועו קיינער האט נישט געזען, זיך אונטערגעלאכט ווי גרינג עס איז צו בויען א לעגענדע.

זאנוויל איז אויך נישט געווען קיין מפיל-קינד. אפילו ער איז געווען קוים דרייסיג יאר אלט איז ער געווען געשעצט ביי רוב איינוואוינער. יא, ס׳זענען געווען די-א וועלכע האבן געגליכן אים א טשעפע צו טון, און האבן אים אפילו צומאל בארעדט הינטערן רוקן, אבער זאנוויל איז געבליבן זאנוויל – פונקט ווי ער האט געוואוסט די נייעס פון דער גאנצער לאנד, האט ער אויך שנעל געוואוסט וועו עס האט אים אנגערעדט א לשון-הרע. מידות האט ער געהאט, און חלילה קיינמאל נישט עפעס נקמה געגנומען – בלויז יענעם אפיר געהאלטן און מוסר געזאגט, און פרובירט אויפצוקלערן אז עס דינט קיינעמ׳ס אינטערעסן צו בארעדן איינער דעם צווייטן.

חוץ אויב ס׳איז געווען ר׳ שלום... עס איז געווען גאנץ אפט וועו זאנוויל האט געהערט אז ר׳ שלום האט אים מיט עפעס בארעדט, ער האט געזאגט פאר דעם און פאר יענעם אז זאנוויל איז א רשע, א כפוי טובה, אפשר גאר אן אפיקורס. וועו זאנוויל האט דאס געהערט איז אים דאס בלוט ארויף אין פנים, ער האט געשוואוירן נקמה, ער האט פארשפראכן אז ער וועט נישט צולאזן אז זיין בלוט זאל אזוי מיאוס געטרינקען וועלן. און ער פלעגט דאס מקיים זיין.

ר׳ שלום איז געווען זאנוויל׳ס טאטע.

קיינער ווייסט נישט וועו די עפנטליכע רייבעריין האבן זיך אנגעפאנגען. אויב זאלן מיר גלייבן ר׳ שלומ׳ס וועלט, איז זאנוויל נאך פון קליינווייז אָן געווען אַן אומדערטרעגליכער עזות-מצח (ר׳ שלום פלעגט נישט זאגן ״עזות-פנים״), און פלעגט קיינמאל נישט האבן אן אינטערעסע אין לערנען גמרא. ער פלעגט זיך מתחצף זיין צום רבי׳ן אין חדר, און פלעגט אנדרייען אנדערע קינדער אז זיי זאלן אויך נישט לערנען. אפילו וועו זאנוויל איז שוין אונטערגעוואקסן, פלעגט ר׳ שלום זאגן, האט ער ווייטער אנגעהאלטן זיין חוצפה׳דיגע אויפפירונג. ״ער בארעדט מיר כסדר, פאר׳מסר׳ט מיר פאר די באהערדע, און דרייט אפילו אן די מאמע קענן מיר,״ האט ר׳ שלום זיך באקלאגט מיט א קרעכץ. ״פון וואנעט נעמט זיך אזא שנאה פון א קינד צו א טאטן?״ האט ער אויסגעפירט ווישנדיג א טרערל וואס האט זיך

המשך אויף זייט 2

מחשבה / אויטאנאמיע פון רעליגיע:
פון: חצי-עבד

איבער עמלק

די פראגע פון ״עמלק״ שטערט א סך, הלמאי די תורה פארלאנגט צו ערמארדן דעם גאנצן פאלק עמלק – אן קיין אונטערשיד צווישן מענער, פרויען און קינדער. מיט וואס זענען מיר אנדערש, פרעגן מאנכע, פון די מערדערישע אל-קאידאניקעס, אדער אנדערע טעראריסטישע גרופעס?

עס פארשטייט יעדער אז אין פראקטיק איז אוודאי פאראן א חילוק – למעשה הרג׳ענען מיר נישט קיין מענטשן און זיי יא. אבער דער פאקט אז מיר געהערן צו א רעליגיע וואס נעמט אריין אזא סארט חיוב, אפילו בלויז אין טעאריע, איז גענוג אויפצושוידערן דאס געוויסן.

המשך אויף זייט 7

הרועה בשושנים:

א קינד און א פסיכיש צעדרייטן זענען אויך באוואוסטזיניג און האבן די פאטענציאל, אויך דארפן מיר זיך רעכענען מיט די פאמיליע און ארומיגע, וואס פונקט ווי דו ווילסט נישט אז מ׳זאל שעדיגן דיינס א נאנטע, איז שעדיג נישט א צווייטנס.

ס׳איז דאך זעלבסטפארשטענדליך אז א מענטש איז מער וועדר ווי א בעל חי, האבן אנדערע באשעפענישן באוויזן ארויפצוקומען צו דער לבנה? די אויפטו און דערגרייכונגען פון א מענטש זענען נישט קיין פארגלייך צו בעלי חיים, און אויך נישט די פארשטאנד, אינטעליגענץ עטיק און זעלבסט-באוואוסטזיין.

אמת אז ס׳זענען טאקע פארהאן מענטשן וואס זענען קענן הרג׳ענען חיות אויף צו עסן, אבער רוב פון דער מענטשהייט האלט נישט אזוי, און דאס איז די סדר העולם, דער מענטשליכער מין איז אויף די שפיץ פונעם עסן לייטער.

וויליאם:

הייסט עס אז נאר דאס מין וואס קען דערגרייכן די לבנה, דארף און מעג זיך פאשען מיט די וואס זענען ווינציגער באהאלפן? איז אויב אזוי אפשר מעג ניעל אמסטראנג ענד קא. הרג׳ענען ״הרועה בשושנים״ מיט פיניעלען מחמת זייערע פיס האט נישט די לבנה באטראטן? און אפשר איז היטלער אויך בארעכטיגט אויסצומארדעווען אידן וואס זענען געווען אומבאהאלפן קענן זיינע עס-עס קלגסים?

און אולי מעגן גאר אידן טאקע באראבעווען דאס גאנצע וועלטס געלט, מחמת זיי זענען דערצו פעאיג און פיפיג... און דער פיפיגער איז דאס סאמע וויכטיגער אויף דער וועלט.

און וואר האט דיר טאקע מגלה געווען אז דער מענטש איז מער באוואוסטזיניג פונעם בעל חי?... און אפשר גרייכט דאס אינטעליגענץ פונעם בעל חי אזוינע שטופעס אזש ער פארשטייט גאר אז טעכנאלאגיע שאפט מער שאדן פארן וועזן ווי אויפטו... אפשר איז דאס סדר החיים וואס בעלי חי לעבן טאקע דאס שענערע און נארמאלערע... און זיי לעבן שוין אזויווי פיל פראגרעסיווע ליבעראלן גארן און ווילן אזוי שטארק לעבן, א שטייגער די היפיס און יאפיס. ביי בעלי חי איז דאך נישט פארהאן קיינע קנאה שנאה כבוד און נאך פארשידענע שרעקליכע מדות גרועות...

וואר האט דיר אנטפלעקט וואר עס איז דער ריכטיגער מוצלח? און וואס איז דען די גרויסע גדולה פונעם מענטשליכן עטיק איבער די בעלי חי?❖

איבער עמלק פון: חצי-עבד

המשך פון ערשטער זייט

לאמיר אביסל אויסקלארן דעם פראבלעם, און וויאזוי מ׳קען דאס פארשטיין פון א מאראלישן און אידישן שטאנדפונקט.

דער סטאטום פון אמונה

בעת עס זענען פאראן גענוג פרומע ארטאדאקסיש-אידישע בעלי-מחשבה וועלכע וועלן מודה זיין אז אידישקייט קען מען נישט אויפווייזן, עס איז בלויז א שטארקער, לאגישער געפיל לויט וועלכן מען וויל לעבן, זענען פאראן אנדערע וואס טענה׳ן אז עס זענען יא פאראן ראיות אונטערצושטיצן די אידישע אמונה. איך וועל זיך נישט באציען צו אזוי-גערופענע ״בעלי מחשבה״ אין די קירוב-באוועגונגען – וועלכע זענען באקאנט מיט זייערע פאלשע מהלכים און אומאויפריכטיגקייט, נאר צו מענטשן וועלכע האבן אוועקגעגעבן צייט און מחשבה צו טראכטן איבער דעם אידישן שיקזאל, און איבער דעם חובת האדם בעולמו וואס אנבאלאגנט דת און אמונה.

אויפריכטיגע בעלי-מחשבה, אפילו אזעלכע וועלכע האלטן אז עס זענען פאראן פאקטועלע ראיות וועלכע קענען איבערצייגן אז אידישקייט איז אמת, וועלן גרינג מודה זיין אז אפילו די ראיות וועלכע זענען פאראן, זענען נישט הונדערט פראצענטיגע, און אין גאריכט וואלט מען א מענטשן נישט געקענט פאַראורטיילן לויט זיי. אזעלכע דענקער האלטן אבער אז די ראיות זענען גענוג שטארק איבערצונעמען די הכרה, און באגלייט מיט געפיל און דעם רצון צו פירן א אידישן לעבן איז דאס גענוג אויף צו קענען שענקען פאר דעם מענטש א קלארע אמונה וואס זאל אים באגלייטן זיין לעבן אן קיינע ספיקות.

די באקאנטסטע באווייז פאר אידישקייט איז די ראיה פון דעם ״כוזרי״: זעקס הונדערט טויזנט אידן האט מען נישט געקענט איינרעדן אז מתן-תורה האט פאסירט אויב עס האט נישט פאסירט. אזא דענקער וועט אוודאי אנערקענען אז עס זענען פאראן פארשידענע פראגעס אויף דעם באווייז, ער וועט אבער טראצדעם זיין געניגט עס מקבל צו זיין, וויבאלד לויט אים איז די ראיה שטערקער פון די פירכות, און באגלייט מיט זיינע גייסטישע רצונות איז דאס גענוג שטארק.

עס זענען אוודאי פאראן אזעלכע וועלכע וועלן אויף דעם טענה׳ן אז אויב די ראיות זענען נישט הונדערט-פראצענטיג, כאטש אזוי שטארק ווי ראיות לויט וועלכע מ׳קען באשולדיגן א מענטש אין גאריכט, וויאזוי איז מעגליך אויסצופארמירן דעם אייגענעם לעבן לויט זיי? איז דען גענוג מקריב צו זיין דעם לעבן פאר שפעקולאציעס, אפילו אויב עס זענען פאראן געוויסע נישט-קאטעגארישע באווייזן פאר זיי? דער תירוץ אויף דעם איז תלוי בלב האדם, אז א לאגישער מענטש שפירט זיך באקוועם מיט׳ן מקבל זיין אויף זיך דת באזירט אויף באווייזן אפילו אויב די באווייזן זענען נישט פעלזן-פעסט קען מען צו אים קיין טענות נישט האבן. אזא מענטש קען באשלוסן אז אויב ער פירט זיין לעבן אויף א לאגישן אופן און שפירט אז אידישקייט איז שכל׳דיג און עמאציאנעל-ריכטיג איז דאס פאר אים דער ריכטיגער וועג.

אזא איינער קען עס נעמען אפילו אזוי ווייט ווי פראקלאמירן זיין ״אמונה״ אויף הונדערט פראצענט קאנפידענט טראצדעם וואס די באווייזן זענען נישט אזעלכע, וויבאלד די עמאציאנעלע סיבות קענען גרינג אנפילן דעם קליינעם חלל צווישן די באווייזן און פולקאמער זיכערקייט.

בעת אבער איך אנערקען דעם רעכט אין מאכן א באשלוס אליין צו לעבן לויט דער אמונה אפילו אויב מען איז נישט הונדערט פראצענט ראציאנאל איבערצייגט דערין, איז פשוט אז עס איז אוממאראליש פאר א מענטשן צו מאכן דעם דאזיגן באשלוס פאר א צווייטן. אין אנדערע ווערטער, דער מענטש טאר נישט טון עפעס וואס איז נוגע א צווייטן אויב עס איז נאר בארעכטיגט לויט דער אמונה וואס ער האט מקבל געווען אויף זיך, וויבאלד אפילו ער

אליין וועט מודה זיין אז זיין אמונה האט נישט קיין הונדערט פראצענטיגע באווייזן, און טראצדעם וואס דאס דארף אים נישט אפהאלטן פון זיך אליין מקבל זיין צו לעבן לויט דעם וועג, קען ער נישט "מקבל" זיין די אמונה פאר א צווייטן.

היוצא לנו מזה אז דער טראכטנדער איד וועט מוזן מודה זיין אז סיי וואספארא זאך וועמענס מארעלישע בארעכטיגונג שטאמט נאר פון דער אמונה וואס ער האט אויף זיך מקבל געווען, קען נישט אויף קיין שום וועג שאדן מאכן א צווייטן מענטש, וועלכער מוז נישט דוקא מקבל זיין זיין אמונה און אירע בארעכטיגונגען.

אבער איז דאס אזוי בלויז וויבאלד מען מוז מודה זיין אז די איבערצייגונגען זענען נישט הונדערט פראצענט קלאר? וואס איז אויב די איבערצייגונגען זענען יא הונדערט פראצענט קלאר? וואס איז אויב א מענטש וויסט ביי זיך אן קיין שום ספק אז א געוויסע זאך איז יא אמת אדער נישט? מעג ער לויט די איבערצייגונגען אריינקריכן אין א צווייטנ'ס אויטאנאמיע?

אויטאנאמיע פון איבערצייגונגען

ביטע באטראכט אט דעם מארעלישן ספק: א איד, לאמיר אים רופן זרח, איז געווארן "אויפגעקלערט"; ער איז א מאמין, אבער ער גלייבט נישט אין פארשידענע זאכן וועלכע זענען אנגענומען ביי שלומי אמוני ישראל. זרח האט אויפגעהערט גלייבן אין קבלה; יעדן אינדערפרי פלעגט ער אמאל זיך אפגיסן נטילת ידים שחרית ("נעגל וואסער") לסירוגין ווי די הלכה פארלאנגט, כדי פון זיך אראפצוואווישן די טמא'נע רוחות וועלכע האבן זיך אויף אים אנגעקלעפט דורכאויס דער נאכט. לויט ווי חרדי'שע אידן גלייבן, טוען זיך די רוחות אנקלעבן אויף דעם האנט, און בלייבן דארטן ביז מ'וואשט זיך כהלכה. אויב האט מען זיך נישט געוואשן קענען זיך די רוחות און די טומאה איבערכאפן צו עסנווארג וועלכע מ'רירט אן. זרח, אונזער פריש-געווארענער "אויפגעקלערטער", האט אויפגעהערט אנצוגיסן זיינע הענט מיט ריטואלן "נעגל וואסער" וויבאלד ער גלייבט נישט אין די אנגעבליכע רוחות וועלכע טאנצן ארום פון בעט צו בעט אינמיטן דער נאכט.

מאכט זיך אז זרח גייט אין א כשר'ער בעקערייי אינדערפרי און וויל זיך קויפן א בייגעלע. ער שטעקט אריין דעם האנט אין דעם קארב וואו די בייגעלעך געפינען זיך, אבער פלוצלינג שלעפט ער ספאנטאן צוריק ארויס דעם האנט ווי א שלאנג זאל אים האבן געביסן. זרח האט זיך געכאפט אז ער האט זיך נאכנישט געגאסן "נעגל וואסער". ער טראכט צו זיך, 'איך האב נישט קיין פראבלעם אנצוכאפן מיין בייגל מיט אומגעוואשענע הענט – איך גלייב בכלל נישט אין 'טומאה' און אין 'רוחות', אבער בשעת איך שטעק אריין מיין האנט אין דעם קארב ריר איך דאך צו אויך אנדערע בייגעלעך; רוב פון די מענטשן וועלכע גייען קויפן אט די אנדערע בייגעלעך גלייבן העכסט-ווארשיינליך יא אין 'טומאה' און אין 'רוחות' – צי האב איך, אלזא, מארעלישער רעכט 'מטמא' צו זיין זייערע בייגעלעך?' אין אנדערע ווערטער זרח האט אוודאי מארעלישער רעכט צו לעבן זיין לעבן לויט ווי ער גלייבט אדער גלייבט נישט, אבער וועט עס איז נוגע אנדערע מענטשן, צי מער ער נוצן זיינע איבערצייגונגען וועט עס טוט שאטן אנדערע לויט זייערע איבערצייגונגען?

איך וואלט געזאגט אז דער ריכטיג-מארעלישער ענטפער איז אז בשעת עס איז נוגע א צווייטן דארף מען זיך רעכענען מיט וואס יענער גלייבט, אן זיך רעכענען מיט די אייגענע איבערצייגונגען, נישט קיין אונטערשיד ווי זיכער מ'איז מיט די אייגענע אמונות. און דעריבער, אויב איינער גלייבט נישט אין טומאה, מעג ער רירן זיינע אייגענע בייגעלעך וויפיל ער וויל אפילו מיט אומאפגעוואשענע הענט, אבער אויב גייט ער אפילו נאר בטעות אנרירן דאס עסן פון אנדערע זאל ער ביטע זיך וואשן די הענט פריער.

די אויטאנאמיע וואו די איבערצייגונגען פון א מענטש קענען הערשן, אפילו אויב די איבערצייגונגען זענען ביי דעם מענטש הונדערט פראצענט לאגיש איבערגעוויזן און דערלאזן ניטאמאל א מקום ספק, איז נאר ביי אלעם וואס איז נוגע דעם מענטש זעלבסט – אויב איז עס נוגע א צווייטן, דארף מען פארגעסן פון אלעם וואס מען גלייבט און וואס מען איז איבערצייגט, און מען דארף זיך רעכענען מיט יענעמ'ס אמונה, ווייל יענעמ'ס איבערצייגונגען שאפן אן אייגענע אויטאנאמיע וואו קיינער טאר נישט אריינרעדן.

וואס קומט ארויס פון דעם? די לאגישע מסקנא איז וויידעראמאל פשוט: מיר דארפן נישט מודה זיין אז אונזערע איבערצייגונגען זענען נישט הונדערט פראצענט זיכער כדי צו אנערקענען אז מיר טארן נישט ארויסטרעטן פון אונזער אייגענער אויטאנאמיע; מיר האבן נישט קיין רעכט צו טון סיי וואס פאר א צווייטן מענטש, אויב כדי דאס צו בארעכטיגן דארפן מיר צוקומען צו אונזערע פערזענליכע איבערצייגונגען אפילו אויב מיר זענען הונדערט פראצענט ברור אז מיר זענען געראכט און מיר זעען נישט קיין שום וועג וויאזוי יענער קען זיין געראכט.

מיר קענען דעריבער דא בעסער אויסקלארן וואס פינקטליך עס איז די פראבלעם פון עמלק: וויאזוי האט די אידישע רעליגיע די רעכט מחייב צו זיין א זאך וואס גייט ארויס פון דער אייגענער אויטאנאמיע, צו טון נעגאטיווע פעולות פאר מענטשן פון דעם פאלק עמלק, וועלכע טיילן נישט די זעלבע איבערצייגונגען ווי אידן?

תנאי אין נעטליכקייט

וויבאלד עס איז ביי מיר נישט קיין ספק אין דעם אז איבערצייגונגען – ווי שטארק זיי זאלן נאר זיין – קענען נישט הערשן אינדרויסן פון דעם איבערצייגטנ'ס פערזענליכער אויטאנאמיע, קען איך אויך נישט אננעמען אז א געטליכע רעליגיע זאל פארמאגן "בריית-אויטאנאמישע" באפעלן – ווי איך רוף באפעלן וועלכע גייען ארויס פון דעם מאמינ'ס פערזענליכע אויטאנאמישע גבולים. פונקט ווי עס איז ביי מיר קלאר אז א געטליכע רעליגיע קען נישט באפעלן נישט צו גלייבן אין גאט, וויבאלד דאס איז אן אקסימאראן, אזוי איז ביי מיר אויך קלאר אז א געטליכע רעליגיע מוז פארשטיין צו איר אייגענער נאטור, און קען נישט באפעלן א גלויביגן ארויסצוגיין פון די אויטאנאמיע וואס זי שאפט, נעמליך, בלויז אין דעם מאמין זעלבסט. איך וואלט געזאגט אז א רעליגיע וואס קען באפעלן אזא זאך קען תיכף אפגע'פסק'נט ווערן אלץ אן אומגעטליכע.

דעריבער, וועט איך וויל אויספארשן די אידישע באציאונג צו עמלק, פאנג איך גלייך אן מיט דער הנחה אז עס איז

נישט מעגליך אז אויב די אידישע רעליגיע זאל זיין א געטליכע זאל זי הייסן טון צו אנדערע מענטשן א זאך וואס קען נאר זיין בארעכטיגט דורך די רעליגיע פון די וואס טוען דאס, און נישט דורך די איבערצייגונגען פון די פאר וועמען עס ווערט געטון. באטראכטנדיג די אידישע רעליגיע זעט מען גאנץ קלאר אז לויט דעם וועג ווי זי שטייט היינט האט זי נישט קיין שום בריית-אויטאנאמישע באפעלן; חיובים וועלכע זענען נוגע אנדערע, און קענען זיין בארעכטיגט בלויז דורך דער אידישער רעליגיע. אפילו די פראבלעם מיט דער מצוה פון ערמארדן עמלק, דעם איסור פון צוריקגעבן אן "אבידת גוי" און דאס גלייכן, איז אויך נישט נוגע היינט, וויבאלד לויט ווי די הלכה שטייט יעצט קען מען זיך באציען צום גוי פונקט ווי צום איד. מיר מעגן אפילו מחלל שבת זיין צו ראטעווען א גוי. עס דארף אונז דערווייל נישט אנגיין אז די סיבה פארוואס אט די בריית-אויטאנאמישע באפעלן זענען מער נישט רעלאוואנט איז בלויז א טעכנישע (עמלק צוליב "עלה סנחרב ובלבל את כל העולם", אבידת און הצלת גוי צוליב "איבה" און "קידוש השם"); מיר ווילן דערווייל וויסן צי די יעצטיגע פארמאט פון דער אידישער רעליגיע קען זיין א געטליכע, אפילו לויט דער תנאי אז זי זאל נישט פארמאגן קיין בריית-אויטאנאמישע באפעלן. דער תירוץ אויף דעם איז יא.

א העכערע מדריגה

אבער איידער איך גיי צו דעם אמאל, צו דער צייט ווען די פריערדערמאנטע אידישע בריית-אויטאנאמישע באפעלן זענען נאך געווען גילטיג, וואלט איך געוואלט זיך א רגע אפשטעלן אויף מיין פריערדיגער הנחה. צי איז דאס טאקע אמת אז פערזענליכע איבערצייגונגען קען נישט אין קיין שום פאל בארעכטיגן בריית-אויטאנאמישע באשלוסן? דאס זענען מיר שוין מסכים אז ווען די אמונה איז בלויז קרוב לוודאי קענען מיר נישט ארויסגיין פון די פערזענליכע גבולים; מיר זענען אויך מסכים אז אפילו אויב עפעס איז הונדערט פראצענט לאגיש איבערצייגט גיט דאס נאך אלץ נישט קיין היתר ארויסצוגיין פון דער אויטאנאמיע וואס דאס שאפט. אבער איז אפשר פאראן נאך א שטאפל – א מדריגה וואס איז נאך העכער פון הונדערט פראצענטיגער פערזענליכער איבערצייגונג?

וואס וואלט געווען ווען גאט אליין זאל זיך אנטפלעקן און זאל ארויסגעבן א בריית-אויטאנאמישן באפעל? אויב מיר זאלן זוכה זיין צו א געטליכער אנטפלעקונג וואו מיר זענען אן קיין ספק ווי גאט זאגט אונז אליין אז מיר זאלן – צום ביישפיל – דיסקרימינירן קעגן כינעזער, אדער מיר זאלן נישט צוריקגעבן קיין אבידות פאר שווארצע, וואלטן מיר געמעגט דאס פאלגן טראצדעם וואס די שווארצע אדער כינעזער האבן נישט אליין געהערט גאט דאס באפעלן, און טיילן נישט דעריבער מיט אונז די זעלבע איבערצייגונגען?

אין פאל אזא זאך איז שייך, און אין פאל אז אויף אן אופן קען זיין קלאר אן קיין ספק אז גאט האט זיך טאקע באוויזן, קלאר איך אז דעמאלט פאלן אוועק די אלע רעזערוואציעס וועלכע איך האב געהאט פאר בריית-אויטאנאמישע חיובים. איך מיין אז אין אזא פאל איז אביעקטיוו איבערצייגט, נאך פיל העכער פון לאגיק, אז דאס איז די ריכטיגע זאך צו טון, און מ'דארף זיך נישט רעכענען מיט דעם פאקט אז די וועלכע וועלן ליידן צוליב דעם בריית-אויטאנאמישן חיוב זענען נישט איבערצייגט אין דאס וואס מיר זענען איבערצייגט.

איך נעם אן אז אן ארטאדאקסיש-אידישער מאמין מוז גלייבן אז עס איז געווען אמאל אין היסטאריע א פונקט ווען גאט האט זיך אויף אן אופן באוויזן פאר אידן. כאטש די דאזיגע אמונה קען נישט, ווי פריערדערמאנט, בארעכטיגן בריית-אויטאנאמישע חיובים וועלכע זאלן היינט אויסגעפירט ווערן (און נישט נאר ס'בארעכטיגט נישט, נאר די רעליגיע אליין דארף באווייזן אויף אן אופן אוועקצונעמען די דאזיגע חיובים פון די וואס האבן נישט זוכה געווען צו דער דירעקטער התגלות כדי מ'זאל זי קענען באטראכטן ווי געטליך), קען עס אבער באראיגן דעם מאמין אין ערקלערן דעם אמאל, וויאזוי בריית-אויטאנאמישע חיובים האבן געקענט דעמאלט זיין בארעכטיגט.

*

די פראגע וואס ווערט אפט געשטעלט גייט אזוי: מיט וואס זענען פרומע אידן אנדערש ווי דעם "טאליבאן"? די טאליבאן גלייבט אין ערמארדן אומשולדיגע מענער פרויען און קינדער, און אידן גלייבן אויך אין אזא באפעל: "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים." לויט ווי איך האב ערקלערט ביז אהער איז דער תירוץ אויף דעם אזוי: קיינער האט היינט נישט געהאט קיין געטליכע התגליות, יעדנ'ס אמונה איז באזירט אויף געפיל און איבערצייגונג. בעת יעדער איז בארעכטיגט צו גלייבן אז אין אן אמאליגער תקופה ווען גאט פלעגט זיך באוויזן איז געווען גילטיג א בריית-אויטאנאמישער חיוב, האט מען אבער נישט קיין רעכט צו גלייבן אין – און אויספירן – א בריית-אויטאנאמישן חיוב וואס איז נוגע היינטיגע טעג, אן קיין געטליכן התגלות. אידן פארמאגן נישט היינט קיין בריית-אויטאנאמישע באפעלן וועלכע זיי מוזן מקיים זיין; ווידעראום היינטצייטיגע מערדער אין נאמען פון גאט טרעטן יא ארויס פון זייער אויטאנאמיע ווען זיין באגייען זייערע פארברעכנס.❖

פאלט אוועק די טענה ווי א זייפן-בלאז. עס איז קלאר אז ריזיגע פּראצענטן פון דער מענטשהייט גלייבן אין דער גילוי פון מעמד הר סיני, אבער וואס דאס מיינט, און וואס דאס איז אונז מחייב איז בכלל נישט אזוי קלאר פאר יעדן. דער מציאות פון מעמד הר סיני מאכט נישט קלאר אז די תלמוד׳סטן שטעלן מיט זיך פאר א שטערקערן אמת ווי די קראים; אדער אז די היינטיגע ארטאדאקסן רעפֿארמיזנטירן בעסער און אמת׳ער דעם רצון פון גאט ווי די העטראדאקסן; אדער די אולטרא-ארטאדאקסן בעסער ווי די מאדערן-ארטאדאקסן. איינמאל דאס איז קלאר, העלפט גאנץ ווייניג צו דער מציאות פון מעמד הר סיני. אזוי צי אזוי דארף סייוואי איבערגעוויזן ווערן דעם סופּעריאריטעט פון דער תורה-שבעל-פּה-רעליגיע איבער די אנדערע ביבלישע רעליגיעס, אן קיין געטליכע גילויים. וויבאלד אפילו נאכ׳ן זיין איבערצייגט אז עס איז אמאל פארגעקומען מעמד הר סיני ווייסן מיר נאך אלס נישט וואס גאט וויל פון אונז, פאלט אוועק דער הכרח פארוואס מיר האבן געמוזט זאגן אז עס איז בכלל געווען אן אנטפלעקונג.

משל למה הדבר דומה, א מענטש זאגט אז די טראגעדיע פון 9/11 איז געשאפן געווארן דורך דער רעגירונג. פארוואס מוז זיין אזוי? ווייל עס איז נישט מעגליך אז די פּרימיטיוועט טעראריסטן זאלן קענען אנגאזשירן אזא סאפיסטיקירטער פלאן. איצט אויב שטעלט זיך שפּעטער ארויס אז די רעגירונג האט פונקט אזוי נישט געקענט צונויפשטעלן דעם פלאן ווייל עס איז געווען צי ברייט און גרויסארטיג אז זי זאל דאס קענען באהאלטן פון נידריג-ראנגיקע איינגעשטעלטע, דאן פאלט אוועק די פריערדיגע הכרח אז עס מוז זיין אז די רעגירונג האט דאס געטאן, ווייל מ׳טוט גארנישט אויף גייענדיג פון איין אוממעגליכקייט צו דער צווייטער.

דאס זעלבע אין אונזער פאל אויב מוז זיין אז עס איז געווען א מתן תורה ווייל עס "מוז" זיין אז גאט וויל אז מיר זאלן וויסן וויאזוי אים צו דינען, וואס טוט מיר אויף אויב זאג איך אז מתן תורה האט פאסירט ווי טראדיציע זאגט – איך בלייב סיי-ווי איבער מיט גענוג ספּיקות וויאזוי גאט וויל מ׳זאל אים דינען, האט דאך מתן תורה גארנישט אויפגעטאן, און אויב נעמט מען אן מיט א זיכערהייט אז גאט האט זיך אן קיין צווייפל באווייזן פאר דער מענטשהייט און איינגעמאלדן וואספארא עול עס ליגט אויף זייערע פלייצעס, און אקוראט וויאזוי זיי זאלן אים צופרידן שטעלן, איז צוריק שווער די פראגע: ווען האט דאס פאסירט? מתן תורה איז נישט געגנוג אונז קלאר צו מאכן וויאזוי מיר דארפן זיך פירן.

מסקנא: איך דרוק דא בכלל נישט אויס קיין מיינונג איבער דעם אמת פון אזא התגלות, נאר איבער דעם האַפּט פון דער לאגישער איבערווייז. און די מסקנא איז אז די לאגישע איבערווייז אז גאט האט אין א געוויסן פונקט אין דער היסטאריע זיך געמוזט באווייזן פאר זיינע ברואים איז באזיסלאז. ❖

רעאקציע / ראציאנאליזם:

פון: ראובן לוריא

"אויטאנאמיע פון רעליגיע"

חצי-עבד׳ס מאמר איבער דער אויטאנאמיע פון רעליגיע ("שבת בלעטל" נומער 8) האט מיך געמאכט טראכטן. עס איז טאקע זעלטן וואס מען הערט אזוינע טיפזיניגע געדאנקען פון א חסיד, אבער טאקע דערפאר האט עס מיר צעטראגן. בשלמא דער איד וואס זאגט שלום עלי נפשי, בשרירות לבי אלך, ער וויל נישט געבן קיין מינוטקעלע מחשבה צי ער שפאנט אויפן ריכטיגן שטראז במהלך חייו, אויף אזא איד קען איך קיין טענות נישט האבן אז ער צעפּייערט זיך אויף מיר מיט ברויזענדע קולות ווען איך וואג זיך ארויפּברענגען אפילו נאר א רמז וועגן די אומאראלישקייט פון מצות מחיית עמלק, אבער אז אזא טיפער דענקער ווי חצי-עבד קומט אויף מיט אזעלכע נישט-אויסגעהאלטענע ראציאנאליזאציעס פון מצוות, ברויך דאס א תשובה.

חצי-עבד האט אין זיין חשבון געמאכט צוויי פאטאלע טעותים. דער ערשטער טעות איז א פשוט׳ער פּראדאקס אין זיינע ווערטער. חצי עבד דערקלערט מיט פאטאס: "די אויטאנאמיע וואו די איבערצייגונגען פון א מענטש קענען הערשן, אפילו אויב די איבערצייגונגען זענען ביי דעם מענטש הונדערט פראצענט לאגיש איבערגעוויזן און דערלאזן ניטאמאל א מקום ספק, איז נאר ביי אלעם וואס איז נוגע דעם מענטש זעלבסט – אויב איז עס נוגע א צווייטן, דארף מען פארגעסן פון אלעם וואס מען גלייבט און וואס מען איז איבערצייגט, און מען דארף זיך רעכענען מיט יענעמ׳ס אמונה, ווייל יענעמ׳ס איבערצייגונגען שאפן אן אייגענע אויטאנאמיע וואו קיינער טאר נישט אריינרעדן." צוליב חצי-עבד׳ס שטארקע איבערצייגונג אין דער פערזענליכער אויטאנאמיע ווי א מענטשנ׳ס הונדערט-פראצענטיגע איבערצייגונג הערשט, דערוואגט זיך חצי-עבד צו דערקלערן אז א תנאי אין געטליכער באפעלן איז אז דער באפעל זאל זיך האלטן אין די פּריוואטע אויטאנאמיע פון די אנהענגער פון דער רעליגיע. אויב דער באפעל איז א "בריט-אויטאנאמישער", ווי חצי-עבד רופט עס, קען עס אויטאמאטיש נישט אנגענומען ווערן ווי א געטליכער. אבער עטליכע שורות שפּעטער דערקלערט חצי-עבד אז אנדערש וועט זיין ווען גאט אליין וועט זיך באווייזן און באפעלן א בריט-אויטאנאמישער באפעל. אין אזא פאל וועלן מיר מוזן פאלגן דעם געטליכן בריט-אויטאנאמישער באפעל.

אויב איז חצי-עבד מסכים אז אין פאל פון א געטליכער אנטפלעקונג פאלט אוועק די תנאי פון פּריוואטער אויטאנאמיע אין די מצוות, וועט ער בעל-כרחו מוזן מודה זיין אז אויך אין פאל פון זעלבסט-אנערקענונג אין סיי וואס פאר אן "אמת" וועט גילטיג זיין דער כלל אז מען קען ארויסגיין פון דער אייגענער אויטאנאמיע צו איינהאלטן דעם "אמת". פארוואס זאלן מיר דען מחלק זיין צווישן א געטליכער אנטפלעקונג און לאגישער איבערצייגונג?

דער איינציגסטער אופן וויאזוי חצי-עבד קען מחלק זיין צווישן דאס וואס דער לאגיק וויייזט און וואס מען זעט מיט די אויגן איז אויב חצי-עבד וועט זיך רעכענען אלס אן אנטי-ראציאנאליסטן, און ווי אלע אנטי-ראציאנאליסטן דורכאויס די דורות האבן געטענה׳ט, האלט אויך חצי-עבד אז עפּעס וואס מען זעט מיט די אייגענע אויגן איז שטערקער ווי סיי וועלכער לאגישער חשבון. א שטייגער וואס דער חינוך שרייבט אין הקדמה צו זיין ספר אז די קבלה וואס מיר האבן איבער מתן-תורה, וואס דאס איז כאילו ווי געזען מיט די אייגענע אויגן, איז שטערקער ווי סיי וואס פארא לאגישן אדער פילאזאפישן חשבון. די איראניע איז נאר, אז חצי-עבד אליין וויל זיך אין אזא שטאנד נישט אריינרעכענען, והא ראיה, ער וויל נאר גיבן די בריטע אויטאנאמיע פאר׳ן דור המדבר גופא, צו וועלכן גאט האט זיך באווייזן, אבער די דורות נאכדעם וואס וועלן נאר הערן איבער גאט׳ס אנטפלעקונג, זיי גיט חצי-עבד די זעלבע סטאטוס ווי איינער וועלכע האט א לאגישער איבערצייגונג!

דער צווייטער פאטאלער טעות פון חצי-עבד איז זיין דעפעניציע פון אויטאנאמיע. אין זיין ביישפיל מיט די ביגעלעך און אומגעוואשענע הענט נאכ׳ן אויפשטיין פון שלאף אינדערפרי, טענה׳ט חצי-עבד אז דאס רירן יענעמ׳ס ביגעלעך אן יענעמ׳ס וויסן גייט ארויס פון א מענטשנ׳ס פריוואטער אויטאנאמיע. אבער אם כן, איז דאך כמעט אלעס וואס מען וועט נאר באטראכטן ארויס פון דעם מענטשנ׳ס פריוואטער אויטאנאמיע! לאמיר נעמען א גאר רעלאוואנטע דוגמא: טראגן מיט דעם עירוב אין א שטאט ווי עס איז פאראן א שטארקער קעגנשאפט דערצו. דער איינער הייבט אן טראגן אין דער שטאט בפרהסיא. איך בין זיכער אז חצי-עבד וועט מודה זיין אז דער באשלוס צו טראגן מיט אן עירוב געפינט זיך אין א מענטשנ׳ס פריוואטער אויטאנאמיע. אבער, על-פי-הלכה וועט א מחלל שבת בפרהסיא מנסך זיין וויין, מען קען אים נישט מצרף זיין צו א מנין, ער איז פסול לעדות וכו׳. און אז עס וועט זיין אז דער עירוב-טרעגער וועט ווילן זיך משתתף זיין אין א קידושא רבתי פון א חבר, דאווענען א מנחה מיט א מנין מצומצם, אדער זיין אן עד-קידושין ביי זיין שוואגער׳ס שמחה, און ער ווייסט אז אין די אלע פעלער איז פאראן איינער וועלכער האלט אז ער איז א מחלל שבת, וועט ער נישט טארן דאס טון ווייל דאס גייט ארויס פון זיין פערזענליכער אויטאנאמיע! און אזוי קען מען ברענגען ביישפילן עד אין שיעור פון פעולות און אקטיוויטעטן וועלכע זענען לכאורה אינעם מענטשנ׳ס פריוואטער אויטאנאמיע, אבער קריכן אומדירעקט אריין אין דער בריטער אויטאנאמיע.

די פינקטליכע דעפעניציע און הגדרה פון א מענטשנ׳ס פריוואטער אויטאנאמיע דארף דעריבער זיין אלעס וואס א מענטש טוט אין זיין לעבן, **חוץ אויב עס קריכט אריין אין א צווייטנ׳ס פריוואטער אויטאנאמיע**. ער מעג טראגן מיטן עירוב און ער מעג דערנאך גיין צום חבר׳ס קידוש און דאווענען מיטן מנין מצוצם. ווייל די אלע זאכן געפינען זיך אין דער ״שותפות׳דיגער אויטאנאמיע״. אבער זיין אן עד קידושין טאר ער לכאורה נישט, ווייל דאס קריכט שוין אריין אין דער פריוואטער אויטאנאמיע פון די חתן-כלה. איך קען שוין הערן חצי-עבד פראטעסטירן אז מיין מעסטער איז א סוביעקטיוווער, עס אז געוואנדען אין וואס א מענטש איז מחליט אז עס איז **יענעמ׳ס** פריוואטע אויטאנאמיע, און איך וועל מוזן מודה זיין צו אים. עס איז לכאורה נישט דא קיין אביעקטיווע וועג וויאזוי צו אויסרעכענען וואס איז א מענטשנ׳ס פריוואטע אויטאנאמיע. די איינציגסטע זאך וואס איך קען זאגן איז, ״מאי דעלך סני לחברך לא תעביד.״ אויב ווען דו וואלסט ווען געווען אין יענעמ׳ס שיך וואלסטו געהאלטן אז עס קריכט אריין אין יענעמ׳ס פריוואטער אויטאנאמיע, דאן טו עס נישט. און כאטשיג דאס איז א שטארקער חסרון פון מיין דעפיניציע, איז עס אבער נאך אלס בעסער ווי חצי-עבד׳ס.

* *

חצי-עבד ענטפערט:

איבער אייער ערשטער נקודה: איר ברענגט ארויס אז א ראציאנאליסט נעמט נישט אן אז וואס מ׳זעט מיט די אייגענע אויגן איז מער ווי די אמת׳ן צו וועלכע מ׳קומט צו דורך לאגיק, און אויף דעם בויט איר אז לויט מיין מהלך, אז איך ערלויב בריית-אויטאנאמישע חיובים אין פאל וואס גאט באווייזט זיך, דארף איך דאס אויך ערלויבן אין פאל וואס לאגיק דיקטירט א געוויסן אמת. איך בין מודה צו אייך אז זאכן וועלכע מ׳זעט מיט די אייגענע אויגן האבן נישט מער קראפט ווי לאגיק – פשוט ווייל א מסקנא צו וועלכער מען קומט צו צוליב זען מיט די אייגענע אויגן איז אויך געבויט אויף לאגיק. לאגיק דיקטירט אז אויב מען זעט עפעס מיט די אויגן, און עס פאסט אריין צו אלעם וואס מען ווייסט איבער דער וועלט, איז דאס א באשטימטער פאקט.

איך וועל גיין א טריט ווייטער, און וועל אפילו צוגעבן אז צומאל איז לאגיק שטערקער ווי זען מיט די אייגענע אויגן. אז איך וואלט געזען גאט בכבודו ובעצמו, און ער וואלט מיך באפוילן עפעס צו טאן וואלט איך געזאגט אז דער לאגיק וואס שרייט אז איך לייד ווארשיינליך אויף סקיצאפרעניע איז שטערקער ווי דאס וואס איך האב געזען מיט די אייגענע אויגן. איך מיין אז ביז אהער זענט איר מסכים מיט מיר.

אבער אפילו א ראציאנאלער ארטאדאקסיש-אידישער מאמין מוז גלייבן אז גאט האט זיך באויזן פאר אידן מיט טויזנטער יארן צוריק. טראצדעם וואס דער ראציאנאליסט וועט געווענליך זאגן אז א געטליכע התגלות איז ווארשיינליך האלוצינאציע, האט ער אבער נישט קיין בריה נאר אנצונעמען אז די אמאליגע התגליות פון גאט האט געקענט אויף אן אופן איבערווייזן אן קיין שום ספק אז דאס איז א מציאות, אן קיין שום דמיונות. אין אייער רעאקציע נעמט אבער איר נישט אין באטראכט אט אזא אפציע, א התגלות וואס איז שטערקער ווי דאס וואס די אויגן זעען געווענליך; א התגלות וואס קען גיין פיל העכער פון לאגיק.

פרעגט נישט מיך וואספארא סארט התגלות דאס איז – איך ווייס נישט. אויף אזויפיל האב איך אבער מכריח געווען אז אפילו דער ראציאנאליסט מוז גלייבן אז אזא התגלות האט פאסירט. און דווקא אט אזא סארט התגלות האלט איך איז נאך חשוב׳ער ווי א געוועלכע ראיה און פון לאגיק.

לאמיך יעצט צוברענגען רעלאוואנטע ציטאטן פון מיין מאמר, און זיי מדייק אז איך האב אונטערגעשטראכן אז איך ווייס נישט וויאזוי עס ״קען זיין קלאר אן קיין ספק אז גאט האט זיך טאקע באוויזן,״ אבער עס איז קלאר אז לויט דער ארטאדאקסישער אמונה האט דאס פאסירט:

> אויב מיר זאלן זוכה זיין צו א געטליכער אנטפלעקונג וואו מיר זעען אן קיין ספק ווי גאט זאגט אונז אליין אז מיר זאלן – צום ביישפיל – דיסקרימינירן קעגן כינעזער ... וואלטן מיר געמעגט דאס פאלגן ... ? **אין פאל אזא זאך איז שייך, און אין פאל אז אויף אן אופן קען זיין קלאר אן קיין ספק אז גאט האט זיך טאקע באוויזן**, קלער איך אז דעמאלט פאלן אוועק די אלע רעזערוואציעס וועלכע איך האב געהאט פאר בריית-אויטאנאמישע חיובים. איך מיין אז אין אזא פאל איז אביעקטיוו איבערצייגט, נאך פיל העכער פון לאגיק, אז דאס איז די ריכטיגע זאך צו טון, און מ׳דארף זיך נישט רעכענען מיט דעם פאקט אז די וועלכע וועלן ליידן צוליב דעם בריית-אויטאנאמישן חיוב זענען נישט איבערצייגט אין דאס וואס מיר זענען איבערצייגט. איך נעם אן אז ארטאדאקסיש-אידישער מאמין מוז גלייבן אז עס איז געווען אמאל אין היסטאריע א פונקט וועו גאט האט זיך אויף אן אופן באויזן פאר אידן...

אייער צווייטע נקודה נוצט א משל וואס פארשוועדט מיר פשוט צו פארשטיין וואס איר ווילט. אין פאל פון דעם עירוב זענען אפילו די מחמירים מודה אז עס הייסט נישט קיין ריכטיגער חילול שבת, און דעריבער זענען די אלע פראגעס נישט רעלאוואנט. אבער אן אריינגיין אין פרטים וועל איך מודה זיין אז די גרעניצן פון אויטאנאמיע זענען טאקע נישט קלאר, און פונקט ווי יעדער זאך אין מאראליטעט, קענען זיין פארשידענע אויסטייטשונגען אין די יסודות פון די מושגים. עס וועט דעריבער זיין אבסורד זיך צו שטעלן אויף געוויסע פרטים און ארויסהייבן א מאראלישע דילעמא, ווייל מאראל איז אייביג שוועד צו פסק׳ענען לויט פארגעשריבענע כללים.❖